

Udruženje za političke nauke Srbije
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

DRUŠTVENA PRAVDA U POSTKOMUNISTIČKIM DRUŠTVIMA

SOCIAL JUSTICE IN POST-COMMUNIST SOCIETIES

ZBORNİK RADOVA

Uredili/Editors

Bojan Vranić

Nemanja Anđelković

DRUŠTVENA PRAVDA U POSTKOMUNISTIČKIM DRUŠTVIMA
SOCIAL JUSTICE IN POST-COMMUNIST SOCIETIES

sa redovne međunarodne konferencije Udruženja za političke nauke Srbije
održane 24–25. 9. 2022. u Beogradu

The 2022 Serbian Political Science Association Annual Conference Proceedings
Held on September 24–25, 2022. in Belgrade

Beograd, 2022.

**DRUŠTVENA PRAVDA
U POSTKOMUNISTIČKIM DRUŠTVIMA**

SOCIAL JUSTICE IN POST-COMMUNIST SOCIETIES

Udruženje za političke nauke Srbije
Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Urednici
Bojan Vranić
Nemanja Anđelković

DRUŠTVENA PRAVDA U POSTKOMUNISTIČKIM DRUŠTVIMA

Social Justice in
Post-communist Societies

ZBORNİK RADOVA

sa redovne međunarodne konferencije
Udruženja za političke nauke Srbije
održane 24–25. 09. 2022. u Beogradu

The 2022 Serbian Political Science Association
Annual Conference Proceedings
Held on September 24–25, 2022 in Belgrade

Beograd, 2022.

IZDAVAČI:

Udruženje za političke nauke Srbije
Beograd, Jove Ilića 165

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka
Beograd, Jove Ilića 165

ZA IZDAVAČE:

Dušan Pavlović
Dragan R. Simić

UREDNICI:

Bojan Vranić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka
Nemanja Anđelković, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

DIZAJN KORICA:

Milan Smuđa

PRELOM:

Olivera Tešanović

LEKTURA I KOREKTURA:

Olivera Veličković

RECENZENTI:

Ana Matan, Univerzitet u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti
Igor Lukšič, Univerzitet u Ljubljani – Fakultet za društvene vede
Đorđe Pavićević, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

INTERNATIONAL SELECTION COMMITTEE / MEĐUNARODNI NAUČNI ODBOR

Toni Rodon (University Pompeu Fabre, Spain), Sonja Grimm (University of Konstanz, Germany),
Ana Matan (University of Zagreb, Croatia), Vesna Leskošek (University of Ljubljana, Slovenia),
Djordje Pavićević (University of Belgrade), Bojan Vranić (University of Belgrade)

TIRAŽ:

100 primeraka

ISBN:

978-86-6425-106-8

PRIPREMA I ŠTAMPA:

Čigoja štampa, Beograd
office@cigoja.com
www.cigoja.com

SADRŽAJ

Zoran Stojiljković U traganju za socijalnom pravdom	7
Dejan Milenković Uticao reformi javne uprave na kreiranje politika socijalne pravde	31
Veran Stančetić Javne politike u Srbiji: u službi svih građana ili interesnih grupa?	49
Snježana Ivčić Lada Weygand Privatizacija hrvatskog zdravstva na primjerima pedijatrije i zdravstvene njege u kući	67
Nevenka Žegarac Violeta Marković Anita Burgund Isakov Nasilje nad decom u migracijama na balkanskoj ruti: sekuritizacija iznad prava deteta	87
Agatina Petrović Javne politike u sistemu inkluzivnog obrazovanja Republike Srbije	105
Aleksandar Kovačević Uslovi rada na digitalnim platformama – studija slučaja Srbije	125
Mina Petrović Socijalno stanovanje u neoliberalnom i postsocijalističkom kontekstu	145
Aleksandar Milošević Nedovršena tranzicija na periferiji Evrope: regionalne ekonomske integracije na Zapadnom Balkanu	167
Pavle Antonijević Primena teorije građanske neposlušnosti analizom radničkih štrajkova u socijalističkoj Jugoslaviji (1958–1980)	185
Zlatiborka Popov-Momčinović "There are more of us": political representation of women in Bosnia and Herzegovina	203

Jelena Riznić

Žena, majka, radnica: uticaj neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije
na radna i reproduktivna prava žena u Srbiji227

Danka Ninković Slavnić

Kristina Milić

Zapostavljena tema obojena senzacionalizmom:
pozicija pravosudnog sistema u medijima u Srbiji247

Smiljana Milinkov

Dinko Gruhonjić

Održivost medija civilnog društva u Srbiji269

Jasminka Simić

Posthladoratovska tranzicija u Istočnoj Evropi: potreba i perspektive287

Miljana Đurčević Cucić

The African Union and European Union Energy Partnership –
a step closer to reaching social justice in Africa307

Aleksandar Kovačević¹

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Uslovi rada na digitalnim platformama – studija slučaja Srbije

SAŽETAK

Digitalna transformacija društva je dovela do temeljnih promena u različitim sferama. Sa digitalizacijom dolazi do bitnih promena u radnom i poslovnom okruženju i nastanka novih oblika rada. Talas digitalizacije nije zaobišao i naše društvo. U ovom radu analiziramo uslove rada na digitalnim platformama sa posebnim osvrtom na Srbiju. Stoga, naše istraživačko pitanje glasi: da li su uslovi rada na digitalnim platformama u eri digitalizacije u Srbiji korak napred na pravednom društvu i dostojanstvenom radu? U radu polazimo od pojma digitalizacije rada i traganja za dostojanstvenim radom na digitalnim platformama u uslovima gig ekonomije. Takođe se bavimo i efektima globalnog tržišta rada u uslovima digitalizacije na položaj digitalnih radnika u Srbiji i uslovima rada na pojedinim digitalnim platformama koje posluju u Srbiji. Jedno od ključnih polja našeg istraživanja je položaj frilensera i aktuelno zakonodavstvo u Srbiji, sa akcentom na aktuelna dešavanja i rezultate istraživanja iz maja 2021. godine.

KLJUČNE REČI: digitalna transformacija, gig ekonomija, dostojanstven rad, pravedno društvo, digitalni radnici

1 Kontakt: aleksandar.kovacevic@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-0601-3382

1. UVOD

Digitalna transformacija društva je dovela do temeljnih promena u mnogim sferama. Jedna od najinteresantnijih promena jeste promena u sferi rada. U ovom radu analiziramo promene u radnom i poslovnom okruženju u digitalnom dobu sa naglaskom na nastanak novih oblika rada. Cilj ovog rada je da objasnimo uslove pod kojima rade digitalni radnici na digitalnim platformama sa posebnim fokusom na Republiku Srbiju. U radu polazimo od istraživačkog pitanja koje glasi: da li su uslovi rada na digitalnim platformama korak napred ka pravednom društvu i dostojanstvenom radu? U odgovoru na naše istraživačko pitanje pokušavamo da osvetlimo odnose koji postoje na digitalnim platformama. Ove odnose posmatramo kroz prizmu pravednog društva i dostojanstvenog rada na digitalnim platformama. Takođe, u ovom radu ćemo predstaviti rezultate dva različita istraživanja koja govore o uslovima rada na digitalnim platformama iz ugla digitalnih radnika. Na samom početku polazimo od pojma digitalizacije i četvrte industrijske revolucije.

2. DIGITALIZACIJA I NOVI OBLICI RADA

Digitalna transformacija društva predstavlja aktuelan, ali nedovoljno istražen fenomen sa stanovišta društvenih nauka. Ona zahteva multidisciplinarni pristup i korišćenje saznanja iz različitih oblasti, kao što su sociologija, ekonomija, pravo, politikologija, ali i poznavanje informaciono-komunikacionih tehnologija. Digitalna transformacija društva podrazumeva nove modele odlučivanja, ali isto tako vodi i do novih oblika rada. Stoga, posebno interesantna oblast na koju treba obratiti pažnju jeste polje digitalizacije rada. Pojam digitalizacije rada je stoga nužno povezati sa pojmom četvrte industrijske revolucije. Kovanica „četvrta industrijska revolucija” je prvi put upotrebljena 2011. godine tokom sajma u Hanoveru. Na ovom sajmu je data i polazna definicija ovog pojma, kojim je naznačena veza između stvarnog i virtuelnog sveta kroz samoorganizovane sisteme uz neprestano prilagođavanje proizvodnje uslovima visoke fleksibilnosti. Izraz je i formalno prihvaćen 2015. godine na godišnjem sastanku Svetskog ekonomskog foruma u Davosu u Švajcarskoj (Devezas 2017, 2). Ovaj izraz je prvi upotrebio Klaus Šwab, koji ističe njene ključne karakteristike: upotreba mobilnog interneta, upotreba različitih jeftinih senzora, veštačka inteligencija i mašinsko učenje (Schwab 2016, 11–12).

Četvrta industrijska revolucija predstavlja nastavak treće industrijske revolucije. U okviru treće industrijske revolucije imali smo upotrebu različitih tehnologija koje su smanjile potrebu za ljudskim radom. Ovu revoluciju ne možemo jednostavno definisati kao puki proces dalje automatizacije industrijske proizvodnje. Ona pretpostavlja uključivanje različitih sofisticiranih tehnologija koje u budućnosti mogu da zamene ljudski rad. Sa četvrtom industrijskom

revolucijom javila se bojazan da će doći do potpunog ukidanja potrebe za manuelnim ljudskim radom. Iako je ova revolucija tek na svom početku, ne možemo tvrditi da dolazi do potpunog prestanka potrebe za ljudskim radom. Pojedini autori ističu da sa četvrtom industrijskom revolucijom na značaju dobijaju radnici sa posebnim veštinama i kvalitetnim obrazovanjem pošto su oni sposobni da upotrebljavaju naprednu tehnologiju. U problemu ostaju ona zanimanja i radnici koji poseduju uobičajene poslovne veštine jer moderna tehnologija lako može da zameni njihov rad (Brynjolfsson & McAfee 2014, 11). Četvrta industrijska revolucija se temelji na tri megatrenda: fizičkom, digitalnom i biološkom. Za shvatanje digitalizacije rada neophodno je obratiti posebnu pažnju na digitalni megatrend, odnosno na sponu između fizičke i digitalne aplikacije, kojom se označava kao internet stvari (engl. Internet of Things – IoT). Ovaj megatrend se najjednostavnije može opisati kao odnos između stvari (proizvoda, usluga, mesta i itd.) i ljudi posredstvom različitih tehnologija i platformi gde senzori spajaju fizički svet sa virtuelnim mrežama (Schwab 2016, 22). Haler i ostali definišu internet stvari kao:

svet gde su fizički objekti neprimetno integrisani u informacionu mrežu i gde fizički objekti mogu postati aktivni učesnici u procesima poslovanja. Dostupne usluge za interakciju sa ovim pametnim objektima preko interneta služe za ispitivanja stanja svih povezanih informacija, uzimajući u obzir probleme bezbednosti i privatnosti (Haller et al. 2009, 15).

Četvrta industrijska revolucija se stoga može nazvati digitalnom revolucijom. Međutim, ovde je potrebno napraviti razliku između dva talasa digitalizacije. Prvi talas se odnosi na uvođenje prvih robota u industrijsku proizvodnju, što bi za posledicu imalo automatizaciju i robotizaciju industrijske proizvodnje (Kovačević 2019, 86). Izraz drugi talas digitalizacije upotrebljava Kristof Digris i ističe da u okviru ovog talasa digitalizacije dolazi do spajanje velike količine podataka koji su dostupni na mrežama sa procesom robotizacije industrijske proizvodnje (Degryse 2016, 50). Izraz velika količina podataka (engl. Big Data) obuhvata zbir različitih podataka (ličnih, komercijalnih, geografskih i bihejvioralnih) koji su dostupni na internetu, mobilnim telefonima, satelitskim navigacijama i koji se mogu iskoristiti kao sirovina u okviru mobilnih aplikacija (Degryse 2016, 10).

Digitalna transformacija dovodi do promene u sferi rada. Stoga, možemo govoriti o novim oblicima rada koji su prisutni u digitalnom dobu. Ipak, pre svega potrebno je definisati sam pojam digitalizacije rada. Digitalizacija rada se povezuje sa drugim talasom digitalizacije i definiše se kao radikalno preoblikovanje poslovnog okruženja i prirode rada, kao i redefinisane granice proizvodnje, raspodele i potrošnje (De Groen et al. 2017, 9). Ona ujedno predstavlja kraj rada kakav nam je do sada bio poznat (Meil & Kirov 2017, 4). Potrebno je razlikovati oblasti koje su pod direktnim uticajem digitalizacije. Digris na-

vodi četiri moguće oblasti uticaja i to: (1) otvaranje novih radnih mesta (novi sektori, novi proizvodi i nove usluge); (2) promena prirode posla (digitalizacije, pametne mašine, novi oblici upravljanja); (3) uništavanje posla (automatizacija i robotizacija) i (4) promena vrste posla (digitalne platforme, davanje zadataka velikom broju ljudi na internetu i deljena ekonomija (Degryse 2016, 17). Takođe, neophodno je razlikovati dve vrste digitalnog rada od kojih se prva odnosi na digitalni rad u okvirima tradicionalne industrije i pružanja usluga od strane tradicionalnih kompanija i digitalni rad posredstvom digitalnih platformi (Meil & Kirov 2017, 7). Četvrta oblast uticaja koje navodi Diggris se odnosi na nastanak novih oblika rada koji su prisutni u izveštaju Eurofonda za 2015. godinu. Ovi oblici rada se mogu svrstati u dve grupe i to: (1) novi modeli radnog odnosa između zaposlenih i poslodavaca, gde svrstavamo: deljenje zaposlenih, deljenje poslova i rad na osnovu vaučera i (2) novi načini rada, gde svrstavamo: privremeno upravljanje, povremeni rad, mobilni rad zasnovan na korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, rad sa velikim brojem klijenata, zajedničko zapošljavanje i rad na digitalnim platformama (Mandl et al. 2015, 7).

Novi oblici rada nastaju kao direktna posledica četvrte industrijske revolucije i javljaju se u uslovima digitalne, odnosno gig ekonomije na digitalnom tržištu rada. Digitalnu ekonomiju karakteriše „strukturni pomak od industrijske ekonomije ka ekonomiji koju karakterišu informacije, nematerijalne vrednosti i usluge i paralelna promena ka novim radnim organizacijama i institucionalnim oblicima”, a njen najzastupljeniji oblik je „gig ekonomija ili ekonomija tezgji” (Kovačević 2021a, 25). Ključni elementi digitalne ekonomije su: (1) digitalizacija i intenzivna upotreba informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT); (2) kodifikacija znanja; (3) transformacija informacija u robu i (4) novi načini organizacije rada i proizvodnje (Sharma 2005, 3). Kako smo istakli da je najzastupljeniji oblik digitalne ekonomije zapravo gig ekonomija potrebno je dati definiciju ovog pojavnog oblika digitalne ekonomije. Stoga, gig ekonomija obuhvata niz najčešće privremeno-povremenih poslova, poput dostave hrane, taksi usluga, ali i visokokvalifikovanih radnih mesta, poput programiranja i softverskog inženjeringa gde se zaposleni plaćaju po učinku ili radnom satu, bez da im poslodavac nudi puno radno vreme (Sinicki 2019, 2). De Stefano (2016: 1) ističe da gig ekonomija uključuje sa jedne strane rad na digitalnim platformama, što se odnosi na ispunjavanje različitih zahteva posredstvom virtuelnih platformi. Sa druge strane, gig ekonomija uključuje i rad na zahtev preko mobilnih aplikacija, što podrazumeva obavljanje tradicionalnih radnih aktivnosti kao što su čišćenje ili transport preko aplikacija kojima upravljaju poslodavci.

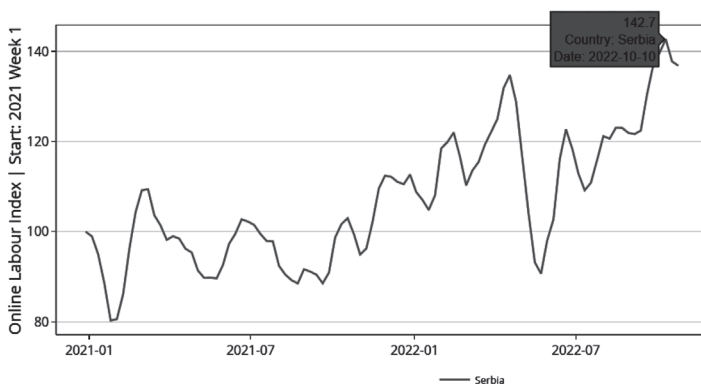
3. KONCEPT DOSTOJANSTVENOG RADA NA DIGITALNIM PLATFORMAMA

U ovom delu rada želimo da odgovorimo na pitanje da li se rad na digitalnim platformama može smatrati dostojanstvenim. Stoga, počecemo sa konceptom dostojanstvenog rada (engl. Decent work), koji prvi put upotrebljava Međunarodna organizacija rada 1999. godine. Međunarodna organizacija rada ističe da je njen primarni cilj promovisanje mogućnosti ženama i muškarcima za dostojanstven i produktivan rad u uslovima slobode, jednakosti, sigurnosti i ljudskog dostojanstva. Dostojanstveni rad se stoga fokusira na četiri strateška cilja i to: promociju radnih prava; radni odnos; socijalnu zaštitu i socijalni dijalog (ILO 1999). Stojiljković, sa druge strane, definiše dostojanstveni rad kao onaj oblik rada koji ne unižava čoveka i koji obuhvata: (1) ugovoreni radni odnos; (2) fer odnos poslodavaca prema zaposlenima; (3) bezbedno i zdravo radno mesto i (4) zaštitu socijalnih prava zaposlenih i članova njihovih porodica. Zaposlenima se ujedno tako i kreiraju (5) uslovi za lični prosperitet i njihovu socijalnu integraciju i daje (6) sloboda da se organizuju i aktivno učestvuju u odlukama koje se utiču neposredno na njih (Stojiljković 2018).

Digitalizacija rada, odnosno rad na digitalnim platformama dovodi do stvaranja ultrafleksibilnog tržišta rada koga karakteriše: (1) fleksibilan ugovor o radu; (2) fleksibilno radno vreme; (3) laka promena lokacije posla i (4) fleksibilna zarada (Mandl 2015, 109). Ovim karakteristikama potrebno je dodati i (5) rad u kojem se uživa; (6) samostalno određivanje zarada; (7) produktivnost; (8) stabilnost i (7) razvijanje sopstvenog biznisa i lični razvoj (Sinicki 2019, 4–8). Postavlja se pitanje da li rad na digitalnim platformama možemo smatrati dostojanstvenim? Sa pozicije fleksibilnosti ugovora o radu možemo istaći da rad na digitalnim platformama nije jasno definisan u radnom zakonodavstvu, te možemo zaključiti da se radi o privremenom i nesigurnom poslu. Nedovoljna pravna regulacija se odražava i na drugu karakteristiku ovog rada, te sa pozicije odnosa između poslodavca i zaposlenog možemo zaključiti da može doći do problema kada poslodavci ne odaberu najboljeg ponuđača nego mu ukradu poslovnu ideju i time reše postavljeni zadatak. Sa stanovišta bezbednosti i zdravlja na radu možemo zaključiti da, iako se ovaj rad odvija u kontrolisanim uslovima doma, može doći do ugrožavanja zdravlja radnika usled njegove prekomerne težnje za sticanjem većeg prihoda. Još jedan mogući problem sa stanovišta nedovoljne pravne regulacije leži u činjenici da ovaj oblik rada ne garantuje socijalnu zaštitu zaposlenog, ali ni članova njegove porodice (Kovačević 2019, 95). Prethodno navedene karakteristike govore u prilog tvrdnji da se rad na digitalnim platformama ne može smatrati dostojanstvenim. Ipak, sa stanovišta ličnog prosperiteta zaposlenih uz garantovano pravo na diskonektovanje možemo reći da je rad na digitalnim platformama dostojanstven (Kovačević 2019, 96).

4. DIGITALNI RAD U REPUBLICI SRBIJI

Digitalna transformacija rada nije zaobišla ni Republiku Srbiju. Posledice digitalizacije su vidljive na svakom koraku, a novi oblici rada koji se javljaju u Srbiji su identični onima kakvi postoje i širom sveta. Digitalni rad stoga postaje atraktivan mladim i visokoobrazovanim ljudima zbog primamljivosti zarade, dobrog balansa između privatnog i poslovnog života, ali i slobodne lokacije posla. Međutim, problemi koji se javljaju na digitalnom tržištu rada kao da su preslikani sa tradicionalnog tržišta rada. Rezultati sprovedenih istraživanja koji će biti predstavljeni dalje u tekstu govoriće u prilog ovoj tezi. Pre nego što počnemo sa predstavljanjem ovih rezultata trebalo bi da pojasnimo ko su digitalni radnici u Srbiji. Stoga, u analizu uvodimo indeks onlajn rada kao prvi ekonomski indikator koji govori o ponudi i potražnji za digitalnim radom. Ovaj indikator je kreiran od strane istraživača sa oxfordskog Internet instituta. Istraživači ističu da je ovim indeksom moguće izmeriti ponudu i potražnju za digitalnim radom u različitim zemljama i različitim grupama zanimanja, kao što su: (1) razvoj softvera; (2) kreativne industrije i multimedija; (3) pisanje i prevođenje; (4) administrativne usluge i unos podataka; (5) prodaja i marketing i (6) profesionalne usluge (Kässi & Lehdonvirta 2018, 243). Ovim indeksom su obuhvaćene svetski poznate digitalne platforme, poput Upwork.com, Freelancer.com, Peopleperhour.com i druge. Ipak, ključni nedostaci ovog indeksa je mali broj platformi koje su njime obuhvaćene, ali i isključivanje svetskih poznatih platformi, poput Ubera i Delivera, za koje autori tvrde da deluju lokalno (Kovačević 2021a, 27).

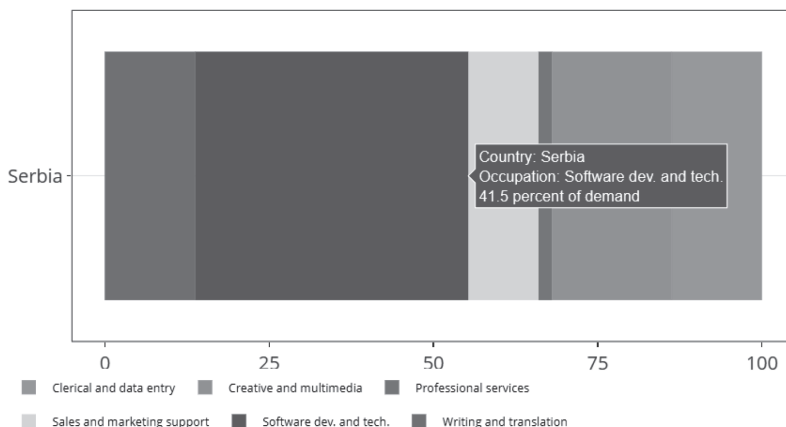

Grafikon 1. Potražnja za digitalnim radnicima u Srbiji (2021–2022) (OLI 2020, 2022)

Na Grafikonu 1 prikazan je indeks onlajn rada u Srbiji u periodu od januara 2021. do oktobra 2022. godine. Ovaj grafikon pokazuje konstantan rast uz moguće sezonske varijacije, do kojih dolazi u vreme praznika i godišnjih odmora kada opada potražnja za ovim oblikom rada. Digitalno tržište rada u

ovom periodu nije pretrpelo nagle promene kao što je to bio slučaj na početku pandemije korona virusa kad je snazi bilo opadanje potrebe za ovim oblikom rada (engl. Downscaling loss) (Kovačević 2021a, 32). Trenutni pik na ovom grafikonu od 10. oktobra 2022. godine ujedno je i jedan od najboljih rezultata za Srbiju od nastanka ovog indeksa, što govori u prilog činjenici da je potražnja za digitalnim radnicima u Srbiji u konstantnom rastu.

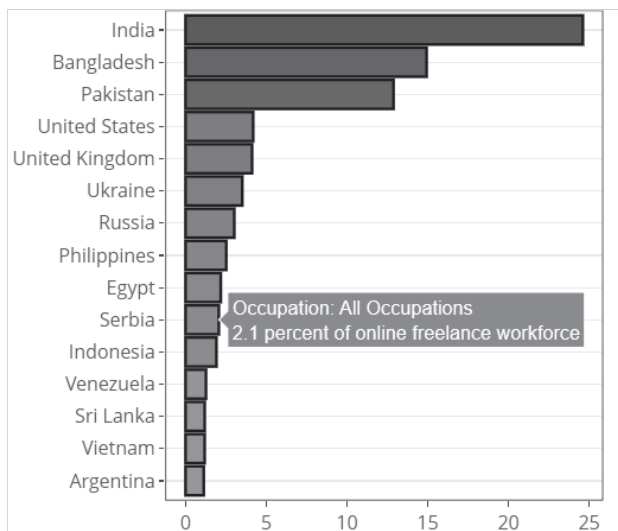
Indeks onlajn rada je pretrpeo izvesne izmene tokom 2020. godine. Naime, došlo je do njegovog unapređenja koje je u skladu sa promenama koje se dešavaju na digitalnom tržištu rada. Naime, Indeks onlajn rada 2020 uključuje, pored engleskih, digitalne platforme i na španskom i ruskom jeziku. Ovaj indeks koristi baze podataka o vremenskim serijama kako bi omogućio njegovim korisnicima da analiziraju promene u ponudi i potražnji za digitalnim radom u specifičnom vremenskom periodu. Takođe, novina u ovom indeksu je predstavljanje učešća žena u digitalnom radu prema različitim profesijama, ali i mogućnost preuzimanja određenih grupa podataka i njihovu dalju obradu za potrebe istraživanja i vizuelizacije (Stephany et al. 2021, 2). Stoga, u nastavku rada predstavimo različite zanimljive podatke koji su prisutni u ovom indeksu. Na početku potrebno je navesti opšte karakteristike digitalnog tržišta rada u Srbiji. Naime, ovo tržište rada u Srbiji je u konstantnom usponu, što pokazuju različiti indikatori poput Global Gig Economy indeksa za 2019. godinu koji svrstava Srbiju u top 10 zemalja sa stopom od 19% prihoda od frilensera (Payoneer 2019). Prema podacima Penta bloga za 2019. godinu, Srbija je zauzimala 5. mesto na svetskoj rang-listi programera. Situacija je početkom 2022. godine znatno drugačija budući da se Srbija više ne nalazi u prvih 10 zemalja na ovoj listi (Bavouzet, 2022). Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da je IT sektor u Srbiji u stalnom progresu i da naše visokoškolske ustanove nude kvalitetno obrazovanje IT stručnjaka.

Grafikon 2. Potražnja za digitalnim radnicima prema zanimanjima (OLI 2020, 2022)

Na Grafikonu 2 prikazan je broj digitalnih radnika prema različitim grupama zanimanja. Ovi podaci nedvosmisleno pokazuju da je najveća potražnja za digitalnim radnicima u Srbiji u sektoru razvoja softvera (41,5%). S obzirom da se ponuda i potražnja za digitalnim radnicima meri u odnosu na broj stanovnika svake pojedinačne zemlje, globalno tržište digitalnih radnika ne može zahtevati veliki broj digitalnih radnika iz Srbije.

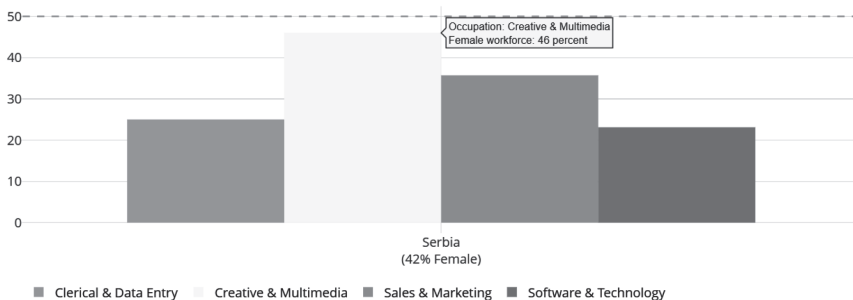
Ipak, podaci na Grafikonu 3 nedvosmisleno pokazuju da je Srbija na 10. mestu u svetu u periodu od januara 2021. do oktobra 2022. godine u ponudi digitalnih radnika na globalnom digitalnom tržištu rada sa udelom od 2,1% u okviru svih zanimanja. Najveći udeo na digitalnom tržištu rada imaju digitalni radnici u oblasti razvoja softvera, što se poklapa sa gorenavedenim podacima. Takođe je interesantan i udeo žena u okviru digitalnog tržišta rada. Ranija istraživanja su pokazala da su digitalni radnici u Srbiji uglavnom mlade i visoko-obrazovane osobe.

Grafikon 3. SEQ Grafikon* ARABIC 3: Top 15 zemalja prema ponudi digitalnih radnika na globalnom tržištu (OLI 2020, 2022).

Ova istraživanja su pokazala i postojanje razlika između pola, tako da osobe ženskog pola obavljaju poslove (pisanje i prevođenje) koji su manje plaćeni od osoba muškog pola, a da pritom imaju viši stepen obrazovanja i nedefinisan radno-pravni status (Anđelković 2018, 6). Nova kategorija koja je uvedena sa unapređenjem Indeksa onlajn rada pokazuje nešto drugačiju situaciju nego što je prethodno opisana. Ukupan udeo ženskih digitalnih radnika je 42%, a pripadnice ženskog pola su najčešće zaposlene u oblasti kreativnih industrija i multimedije (46%). Zanimljivo da ovde nema podataka o oblasti pisanja i

prevođenja, što je bilo glavno zanimanje žena u prethodnom periodu. Dakle, rezultati OLI indeksa nedvosmisleno pokazuju da se položaj žena u bitnome menja u ovom periodu i da sada obavljaju poslove koji su srednje dobro plaćeni. Ipak, najviše plaćene poslove i dalje obavljaju muškarci, što pokazuje da postoje znatne razlike između muškaraca i žena koje su gotovo preslikane sa tradicionalnog tržišta rada.

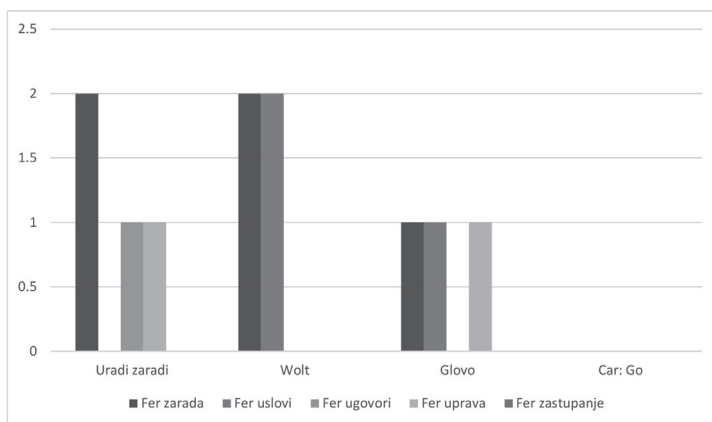

Grafikon 4. SEQ Grafikon* ARABIC 4: Udeo ženskih digitalnih radnika u Srbiji prema zanimanjima (OLI 2020, 2022).

5. ISTRAŽIVANJA O DIGITALNOM RADU U SRBIJI

U nastavku rada predstavice dva značajna istraživanja o položaju digitalnih radnika u Srbiji. Oba istraživanja polaze od činjenice da su digitalni rad i gig ekonomija jedna od ključnih tema u savremenom društvu. Politika rada i zapošljavanja predstavlja takođe i jednu od najznačajnijih sektorskih politika koja zavređuje pažnju različitih socijalnih aktera poput radnika i njihovih predstavnika, odnosno sindikata, poslodavaca sa druge strane, ali i države kao važnog aktera u vođenju tripartitnog socijalnog dijaloga. Izmene u politici rada i zapošljavanja u doba digitalizacije takođe bude zainteresovanost ovih socijalnih aktera, ali i istraživača iz različitih naučnih oblasti kao što su ekonomija, pravo i političke nauke. Stoga, istraživači iz Centra za istraživanje javnih politika iz Beograda su jako zainteresovani za temu budućnosti rada u Srbiji, te se bave značajnim analizama iz ove oblasti. Jedna od takvih analiza jeste i prvo rangiranje digitalnih platformi u Srbiji, koje je sprovedeno prema kriterijumima tzv. poštenog rada (engl. Fairwork). Ovim konceptom se ocenjuju uslovi rada na digitalnim platformama i rangiraju platforme u odnosu na pet datih principa: (1) fer zarada; (2) fer uslovi; (3) fer ugovori; (4) fer uprava i (5) fer zastupanje. U okviru principa fer zarade procenjuje se zarada u skladu sa minimalnom zaradom i egzistencijalnim minimumom koji predstavlja minimalnu potrošačku korpu u Srbiji. Fer uslovi podrazumevaju razvijene politike i prakse od strane platformi kojim bi se aktivno i proaktivno štitila bezbednost i zdravlje na radu.

Fer ugovori se, pak, odnose na jasno definisanje radnog odnosa između zaposlenih i poslodavaca, gde bi zaposleni bio prepoznat od strane nacionalnog zakonodavstva. Ovi ugovori ne bi smeli da sadrže klauzulu kojom se neosnovano isključuje odgovornost od strane platforme. Fer uprava se odnosi na jasnu komunikaciju između radnika i poslodavaca i mogućnost podnošenja žalbi na odluke koje se tiču radnika, dok fer zastupanje podrazumeva pravo radnika da se samoorganizuju u udruženja radnika ili sindikate, uz spremnost platformi da sarađuju i pregovaraju sa radnicima (Anđelković et al. 2022, 8).

Grafikon 5. SEQ Grafikon* ARABIC 5: Pregled ocena platformi prema principima Fairwork-a (Anđelković, 2022).

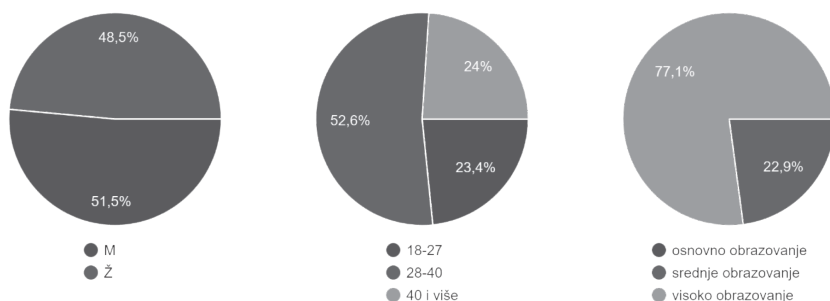
Istraživači centra u analizu uključuju četiri digitalne platforme: Uradi – zaradi, Wolt, Glovo i Car: Go. Ove platforme su odabrane na osnovu preliminar-nog istraživanja koje je ustanovilo koje su platforme najveće i najuticajnije u zemlji u kojoj se radi istraživanje. Nakon odabira platformi pristupilo se drugoj fazi, koja je podrazumevala semistrukturirani intervju sa predstavnicima platformi radi prikupljanja podataka, a predstavnici platformi su pozvani da podnesu dokaze za svaki od pet kriterijuma koji su se ocenjivali. U trećoj fazi intervjuisani su radnici, a uzorak radnika koji je korišćen, prema oceni istraživača, ne predstavlja reprezentativni uzorak. Ovi intervjui su omogućili istraživačima uvid u procese rada, načine obavljanja i upravljanja radom. Najzad, finalna faza podrazumeva objedinjavanje podataka dobijenih u prethodnim fazama i dodeljivanje poena samo ukoliko postoje jasni dokazi da su gorenavedeni kriterijumi ispunjeni (Anđelković et al. 2022, 9). Na Grafikonu 5 dat je pregled ocena pojedinačnih platformi prema gorenavedenim principima Fairwork-a. Istraživanje nedvosmisleno pokazuje da najbolji rezultat imaju platforme Uradi zaradi i Wolt, sa ukupnim skorom od 4. Sa druge strane, platforma Glovo ima skor od 3, dok je platforma Car: Go dobila ocenu 0. Istraživanje takođe pokazuje da platforme kao što su Uradi zaradi i Wolt isplaćuju zaradu koja može

da zadovolji minimalnu potrošačku korpu. Najbolje ocenjena platforma Uradi – zaradi jedina nudi fer ugovore o radu i zbog toga osvaja jedan poen. Takođe, ova platforma dobija skor 0 u pogledu fer uslova rada, što znači da nije mogla da dokaže da ima jasno utvrđene politike i prakse za zaštitu radnika od specifičnih rizika. Najpoznatija platforma u Srbiji Car: Go, prema ovom istraživanju, nije uspela da zadovolji nijedan kriterijum.

Ovde treba pomenuti još jedno istraživanje koje je tiče aplikacije Car: Go. Naime, ovo istraživanje obuhvatilo je platformu Car: Go u Srbiji koja je analizirana po ugledu na istraživanje koje je sprovedla Ketlin Telen sa Instituta za tehnologiju u Masačusetcu o Uberu čije istraživanje obuhvata različite članke o Uberu u SAD, Nemačkoj i Švedskoj. Ovo istraživanje obuhvatilo je pet principa i to: (1) konkurencija; (2) radni odnos; (3) socijalna politika; (4) politika oporezivanja i (5) bezbednost korisnika (Thelen 2018, 942). Platforma Car: Go predstavlja neloyalnu konkurenciju tradicionalnoj taksi industriji budući da nije regulisana u domaćem zakonodavstvu. Sa druge strane, taksi vozači su uglavnom preduzetnici ili zaposleni kod pravnih lica koja su registrovana za obavljanje taksi delatnosti, što nije slučaj sa vozačima Car: Go za kojom nema dovoljno podataka o radno-pravnom statusu. Taksi vozači imaju garantovano socijalno i zdravstveno osiguranje kroz definisan radno-pravni status, što ne možemo reći za vozače Car: Go koji svoje socijalno i zdravstveno osiguranje moraju da obezbede kroz partnersku kompaniju ili samostalno, s obzirom na to da nisu zaposleni u kompaniji Car: Go. U pogledu oporezivanja, taksi vozači moraju da plaćaju mesečni paušalni iznos koji im je određen od strane države, dok kompanija Car: Go plaća porez na prihod i poreze za zaposlene u koju nisu uračunati vozači. Platforma Car: Go može jedino da se pohvali ispunjenjem kriterijuma bezbednosti korisnika, budući da je putem aplikacije moguće identifikovanje, praćenje, ali i ostavljanje recenzije vozačima. Sa druge strane, taksi vozila moraju da prođu redovne i vanredne tehničke preglede vozila, estetske preglede i da dodatno plate osiguranje putnika u vozilu što nije slučaj sa vozačima Car: Go. Bez obzira na sve negativne nalaze koji su prethodno navedeni, platforma Car: Go je postigla da u trenutku sukoba sa tradicionalnom taksi industrijom obezbedi dovoljan pristup medijima sa udelom od 75% u svim člancima koji su se bavili ovom temom u posmatranom periodu (Kovačević 2021b, 271–273). Oba istraživanja pokazuju nepouzdanost platforme Car: Go koja u prethodnih nekoliko godina izaziva brojne kontroverze na srpskom tržištu.

Položaj digitalnih radnika u Srbiji privukao je posebnu pažnju javnosti u jesen 2020. godine. Naime, Poreska uprava je bankama oko 15. oktobra 2020. godine poslala obaveštenje da, u skladu sa članom 45. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji, po kojem je poreski obveznik dužan da na zahtev Poreske uprave u razumnom roku pruži sve relevantne informacije neophodne za utvrđivanje činjeničnog stanja za oporezivanje, do kraja oktobra dostave izveštaje o transakcijama na deviznim računima fizičkih lica za period od januara 2016. do oktobra 2020. godine. Ovaj izveštaj se odnosi na transak-

cije u kojima je jedan od učesnika iz zemalja sa liste jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom, koja je data u Pravilniku Ministarstva finansija. Rezultat ovih obaveštenja su pozivi koji su počeli da stižu fizičkim licima da se jave nadležnim Poreskim upravama da učestvuju u postupku poreske kontrole prihoda iz inostranstva (Udruženje radnika na internetu 2020). Postupci poreske kontrole su pokrenuli nezadovoljstvo digitalnih radnika u Srbiji, koji su organizovali niz protesta u Beogradu kojima su od Vlade tražili da regulišu njihov položaj. U jeku ovih protesta u proleće 2021. godine sprovedeno je istraživanje o položaju digitalnih radnika u Republici Srbiji, čiji se rezultati prvi put objavljuju u ovom radu. Istraživanje polazi od osnovne pretpostavke da je neoliberalna paradigma ekonomskih odnosa u Srbiji pogodna za primenu digitalnog rada u Srbiji sa svim njegovim negativnim posledicama. Dalje, istraživanjem se želi pokazati da li digitalni rad u Srbiji rezultira povećanjem broja radnika zaposlenih u svojoj ekonomiji, ali i dokazati tvrdnja da se digitalnim radom u Srbiji pretežno bave osobe sa visokim obrazovanjem. Takođe, istraživanje polazi i od pretpostavke da je pretežan oblik digitalnog rada u Srbiji rad na digitalnim platformama, a da sam rad na digitalnim platformama ostavlja negativne posledice na osnovna prava digitalnih radnika u Srbiji. Za potrebe istraživanja konstruisan je Upitnik o položaju digitalnih radnika u Srbiji (Google upitnik), koji je prosleđen Udruženju radnika na internetu koji su ga distribuirali svojim članovima putem društvenih mreža i internih kanala komunikacije. Takođe, istraživanje je trebalo da obuhvati i radnike na platformi Car: Go, koji pak nisu odgovorili na poziv da učestvuju u istraživanju. U daljem kontaktu sa službom za odnose sa javnošću kompanije Car: Go obrazloženo je da kompanija nema direktan kontakt sa vozačima nego sa partnerskim firmama koje angažuju vozače, te da oni ne mogu da direktno proslede upitnike vozačima. Određeni broj vozača Car: Go se ipak odazvao pozivu da učestvuje u anketi, te su i njihovi odgovori uzeti u obzir u ukupnom uzorku.

Grafikon 6. SEQ Grafikon * ARABIC 6: Distribucija ispitanika prema polu, starosti i obrazovanju

Upitnik je podeljen u dva odeljka: (1) opšte informacije, koji sadrži podatke o polu, starosti, obrazovanju, zanimanju na digitalnoj platformi i digitalnoj platformi na kojoj je radnik zaposleni i (2) pitanja koja su podeljena u tri grupe i to: a) stepen slaganja sa određenim tvrdnjama o digitalnom radu; b) stepen slaganja sa određenim tvrdnjama o položaju digitalnih radnika i c) stepen slaganja sa određenim tvrdnjama o zadovoljstvu digitalnih radnika radom na digitalnim platformama i aplikacijama. U okviru drugog odeljka od anketiranih osoba se tražilo da svoje odgovore poređaju u trostepenoj skali (1 – ne slaže; 2 – nema stav i 3 – slaže se). Zanimanja koja su navedena u upitniku data su na osnovu klasifikacije koju daju istraživači sa oksfordskog Internet instituta u okviru indeksa onlajn rada, dok su digitalne platforme koje su navedene u upitniku su takođe one koje su svetski poznate. U odabiru platformi pošlo se od drugačije pretpostavke od one u istraživanju Centra za istraživanja javnih politika, te su u istraživanje uključene platforme koje su prisutne na globalnom tržištu i indeksu onlajn rada, uz mogućnost da se ispitanici opredele i za one platforme koje deluju u Srbiji odabirom opcije drugo, gde su uključene platforme koje se pre svega bave dostavom hrane u Srbiji. U istraživanju su učestvovali 171 ispitanik. Na početku protesta Udruženje radnika na internetu uspeo je da prikupi oko 1.000 aktivnih članova koji su učestvovali u protestima ispred Vlade Srbije. Ti brojevi su rasli sa vremenom i protest je postajao masovniji (u januaru je bilo 5.000–6.000), ali je prilikom otpočinjanja pregovora sa Vladom i kampovanja ispred Skupštine Srbije primetan osetan pad učesnika protesta (svega 100-200) (Udruženje radnika na internetu, 2021). Broj učesnika na protestu, u kombinaciji sa brojem članova udruženja, potvrđuje da se radi o reprezentativnom uzorku. Uzorak je gotovo pravilno distribuiran prema polu, te je u istraživanju učestvovalo 48,5% žena i 51,5% muškaraca. U pogledu godina starosti, rezultati istraživanja su pokazali da je 52,6% ispitanika starosti između 28 i 40 godina, dok njih 77,1% ima visoko obrazovanje. Ako grupi između 28 i 40 godina priključimo još 23,4% ispitanika starosti između 18 i 27 godina, možemo zaključiti da su digitalni radnici u Srbiji mlade i visokoobrazovane osobe.

Važno je napomenuti još nekolicinu ključnih nalaza do kojih se dolazi istraživanjem. U odgovoru na pitanje da li digitalni rad u Srbiji ima za posledicu povećanje broja zaposlenih lica u zoni sive ekonomije, 48% ispitanika je istaklo da se slaže sa ovom tvrdnjom. Drugo značajno pitanje koje treba posebno naglasiti u ovom radu jeste vrsta digitalnog rada koja je zastupljena u Srbiji. 72% ispitanika je odgovorilo da se slaže sa tvrdnjom da digitalni rad u Srbiji podrazumeva rad na digitalnim platformama i rad posredstvom mobilnih aplikacija. Istraživanje je pokazalo da digitalni radnici u Srbiji, sa jedne strane, biraju Upwork kao platformu gde obavljaju svoj rad, dok su sa druge, digitalni radnici u Srbiji angažovani i preko aplikacija za dostavu hrane kao što su Glovo i Wolt. Možda najznačajniji deo ovog upitnika jesu pitanja koja se tiču odnosa države Srbije prema radnicima na digitalnim platformama. Naime, 98,9% ispitanika je odgovorilo da nije zadovoljno odnosom države prema zaposlenima na digi-

talnim platformama i aplikacijama, dok 80,1% ispitanika smatra da je rad na digitalnim platformama i aplikacijama nesiguran. Takođe, 98,8% ispitanika je istaklo da Republika Srbija ne štiti prava digitalnih radnika u dovoljnoj meri, a njih 65,9% nije spremno da svoj radno-pravni status reguliše prema uslovima postojećeg zakonodavstva kojim se reguliše status samozaposlenih lica. U pogledu radno-pravnog statusa potrebno je napomenuti da za 78,9% ispitanika rad na digitalnim platformama i aplikacijama predstavlja njihov osnovni posao, tako da je od izuzetne važnosti pronaći najbolji način za regulisanje njihovog statusa. Istraživanje se takođe bavi motivima radnika za digitalni rad. Motivi koji su obuhvaćeni istraživanjem su: fleksibilno radno vreme; dobar balans između privatnog i poslovnog života; dobra zarada i slobodan izbor lokacije posla. Istraživanje je pokazalo da nema značajne razlike između prva tri motiva, dok je većina ispitanika (84,3%) istakla da je njihov ključni motiv upravo slobodan izbor lokacije posla. Ovaj motiv je u direktnoj sprezi sa osnovnim karakteristikama digitalnih radnika. Naime, digitalni radnici su skloniji da izaberu poslove koji će im omogućiti da rade sa različitim lokacija za koje im je jedino potrebna stabilna internet veza.

Radi dobijanja kompleksnijih rezultata istraživanja upotrebili smo hi kvadratni test kako bi poredili različite grupe kada je zavisna varijabla kategorijalna po svojoj prirodi. Za obradu podataka korišćen je program SPSS. Primena ovog metoda pokazala je da u upitniku postoji tri pitanja sa značajnim statističkim razlikama prema polu, zanimanju i starosti. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji značajna statistička razlika u stepenu slaganja prema polu u tvrdnji da radnici na digitalnim platformama treba da imaju garantovanu minimalnu zaradu, što je prikazano u Tabeli 1.

pol	ne slaže se	nema stav	slaže se			
ženski	7,2%	14,5%	78,3%	$\chi^2=8,147$	df=2	p=0,017
muški	19,3%	21,6%	59,1%			

Tabela 1. SEQ Tabela * ARABIC 3: Rezultati hi kvadratnog testa za pitanje br. 33xxx

Iako oba pola pokazuju relativno stabilan stepen saglasnosti sa navedenom tvrdnjom, postoji značajna razlika između muškaraca i žena, gde se jasno može videti da su žene spremnije da za rad na digitalnim platformama ostvare minimalnu zaradu. Ukoliko ovaj podatak ukrstimo sa činjenicom da postoji jaz između muškaraca i žena na digitalnim platformama u pogledu izbora zanimanja i stepena plaćanja za ista, što je preslikano sa tradicionalnog tržišta rada, ovaj podatak nam se čini jasnijim, te nije začuđujuće što muškarci teže ka većem prihodu nego žene i samim tim ređe pristaju na minimalnu zaradu. Značajna razlika između različitih kategorija zanimanja prisutna je u tvrdnji koja glasi: Spreman sam da regulišem svoj radno-pravni status prema uslovima

postojećeg zakonodavstva kojim se reguliše status samozaposlenih lica. Ova razlika prikazana je u Tabeli 2.

zanimanje	ne slaže se	nema stav	slaže se	$\chi^2=12,585$ $df=6$ $p=0,046$
kategorija 1	45,7%	11,4%	42,9%	
kategorija 2	66%	14,9%	19,1%	
kategorija 3	71,1%	13,2%	15,8%	
kategorija 4	76%	8%	16%	

Tabela 2. SEQ Tabela * ARABIC 1: Rezultati hi kvadratnog testa za pitanje br. 24

Zanimanja koja su definisana Indeksom onlajn rada grupisana su u četiri različite kategorije prema tabeli prihoda² i to: (1) razvoj softvera i profesionalne usluge; (2) kreativne industrije i multimedija i prodaja i marketing; (3) pisanje i prevodenje i unos podataka; (4) ostali, dakle oni ispitanici koji se nisu opredelili ni za jednu od ponuđenih zanimanja. Ranije smo utvrdili veliki procenat neslaganja sa ovom tvrdnjom kod većine ispitanika. Značajno je predstaviti i stepen slaganja sa ovom tvrdnjom, koji je posebno primetan kod prve kategorije. Iako je stepen neslaganja veći od stepena slaganja kod prve kategorije, razlika između njih je minimalna i u znatnome odskače od razlike kod drugih kategorija. Razlog zbog kog dolazi do minimalne razlike jeste u činjenici da najplaćenija zanimanja imaju najveću mogućnost da svoj radno-pravni status regulišu u skladu sa postojećim zakonodavstvom. Najplaćeniji digitalni radnici upravo to i rade osnivajući preduzetničke radnje. U najvećem problemu su radnici iz treće i četvrte kategorije koji zbog nesigurnosti posla³ i niske zarade ne mogu da reše svoj radno-pravni status u skladu sa postojećim zakonodavstvom. Otvaranje preduzetničkih radnji povlači sa sobom plaćanja poreza i doprinosa, što predstavlja dodatan rizik za nisko plaćena zanimanja zbog čega oni nerado idu ka poreskoj evaziji. Ovakve tvrdnje govore u prilog činjenici da je neophodno usvojiti posebno zakonodavstvo kojim će se regulisati radno-pravni status digitalnih radnika, sa čime se slaže čak 96,5% ispitanika. Naredna tvrdnja gde se primećuje značajna razlika između ispitanika je tvrdnja br. 33 koja glasi: Moj motiv za rad na digitalnim platformama i aplikacijama je dobra zarada. Ispitanici su podeljeni prema godinama starosti u tri grupe: (1) 18–27; (2) 28–40 i (3) 41 i više. U Tabeli 3 se jasno može uočiti da je glavna motivisanost mlađe populacije, posebno one između 28 i 40 godina, dobra za-

2 Cene rada po satu za 2020. godinu prema OLI klasifikaciji zanimanja iznose: profesionalne usluge (\$23,5); unos podataka (\$10,2); kreativne industrije i multimedija (\$21,0); prodaja i marketing (\$21,3); razvoj softvera (\$23,1) i pisanje i prevodenje (\$15,6). Tim Gimetra, 2020, 6.

3 80,1% ispitanika smatra da je rad na digitalnim platformama i aplikacijama nesiguran.

rada. Sa druge strane, najveći procenat neslaganja sa ovom tvrdnjom daje populacija starija od 41 godinu što dobru zaradu kao ključni motiv za rad na digitalnim platformama i aplikacijama pomera na drugo mesto.

starost	ne slaže se	nema stav	slaže se	$\chi^2=20,936$	df=4	p=0,040
18-27	3,3%	17,8%	78,9%			
28-40	5%	10%	85%			
41 i više	28,8%	9,8%	63,4%			

Tabela 3. SEQ Tabela * ARABIC 2: Rezultati hi kvadratnog testa za pitanje br. 26

Istraživanje je na prvom mestu potvrdilo da digitalni rad za posledicu ima povećanje broja zaposlenih u zoni sive ekonomije. Naime, digitalni radnici se usled nesigurnosti prihoda odlučuju za poresku evaziju, čime u bitnome narušavaju postojeći pravni poredak u našoj državi. Zabrinjavajuća činjenica je da su digitalni radnici uglavnom mlade i visokoobrazovane osobe, neretko bez ikakvog radnog iskustva, koji zarad ostvarivanja bilo kakvog prihoda pristupaju nesigurnom tržištu rada. Digitalne platforme ne garantuju radnicima bilo kakvu radno-pravnu zaštitu, što trajno narušava usvojene standarde u radnom pravu. Negativnim posledicama digitalnog rada potpomaže i neoliberalna paradigma ekonomskih odnosa koja je prisutna u Srbiji i koja uslove rada i radna prava digitalnih radnika dodatno unižava. Stoga, istraživanje pokazuje da ne postoji mogućnost za ostvarivanje prava na dostojanstveni rad na digitalnim platformama u trenutnim uslovima na digitalnom tržištu rada i gig ekonomiji. Ohrabruje činjenica da su digitalni radnici svesni svog nepovoljnog položaja i da preduzimaju akcije koje za cilj imaju promenu radnog zakonodavstva u korist povećanja vidljivosti digitalnih radnika na tržištu rada u Srbiji. Ostali socijalni akteri, poput sindikata i Vlade, takođe se uključuju u rešavanje ovog problema. Međutim, još uvek nema naznaka da će biti usvojen propis kojim će se regulisati položaj digitalnih radnika, nego se zahtevima digitalnih radnika izlazi u susret kroz amandmane na postojeće propise, čime se suštinski ne rešava problem, nego samo odlaže za neka druga vremena.

6. ZAKLJUČAK

Četvrta industrijska revolucija, digitalizacija i digitalna transformacija su pojave sa kojima se suočava moderno društvo. Ove pojave dovode do radikalnih zaokreta u poimanju društva u različitim sferama, a posebno u sferi rada. Digitalizacija i digitalna transformacija dovode do nastanka novih oblika rada, ali i novog tipa radnih odnosa preteći da uništi rad kakav je do sada bio poznat. Sa sigurnošću možemo tvrditi da dolazi do preispitivanja osnovnih radnih pra-

va koja su garantovana još sa nastankom prvih radničkih pokreta. Stoga, nije ni čudno što se istraživači iz različitih naučnih oblasti interesuju za aspekte i domete digitalizacije. Ovo istraživanje je pokazalo da uslovi rada na digitalnim platformama ne predstavljaju korak napred ka pravednom društvu i dostojanstvenom radu na digitalnim platformama. Ipak, ono je otvorilo brojna pitanja o budućnosti rada na digitalnim platformama i budućem položaju digitalnih radnika. Digitalni rad je primamljiv zbog svoje fleksibilnosti različitoj populaciji, ali ta ista populacija tvrdi da je on nestabilan i nesiguran. Digitalni radnici zahtevaju od države pravednije uslove i jasnu regulaciju digitalnog rada. Oni svoje zahteve ponavljaju kroz česte apele i proteste, ali Republika Srbija je do sada odlagala rešenje ovog problema za neki budući period. Činjenica da skoro 100.000 ljudi iz Srbije aktivno učestvuje u radu na digitalnim platformama i aplikacijama i da je Srbija u samom svetskom vrhu prema broju digitalnih radnika u ukupnom udelu u poslednjem periodu govori o enormnom značaju ovog tipa rada u našoj državi. Stoga, potrebno je da se različiti akteri uključe u rešavanje problema sa digitalnim radom. Primetna je aktivnost sindikalnog pokreta u rešavanju ovih problema jer digitalni radnici predstavljaju zanimljivu potencijalnu sindikalnu klijentelu. Potrebno je insistirati na udruživanju digitalnih radnika u različita strukovna udruženja, što je predvorje za formiranje strukovnih sindikata. Ovakva praksa udruživanja je prisutna u Nemačkoj kroz formiranje udruženja za digitalni rad koji okuplja radnike sa digitalnih platformi. Digitalni radnici u Srbiji su se posle pokušaja Poreske uprave da ih opozuje u skladu sa aktuelnim zakonodavstvom okupili u Udruženje radnika na internetu, koje je organizovalo niz protesta i stupilo u pregovore sa Vladom oko fer uslova digitalnog rada i potencijalnog zakonskog rešenja problema digitalnih radnika u Srbiji. Iako je formiranje ovakvog udruženja za pohvalu, ipak ono predstavlja reakciju na nastali problem. Ovo udruženje u budućnosti treba da deluje proaktivno, odnosno da pokaže smelost i istrajnost i inicijativu kako bi na što bolji način zaštitili digitalne radnike u Srbiji. Jedino u ovom slučaju možemo govoriti o poboljšanju uslova rada na digitalnim platformama u Srbiji i mogućem dostojanstvenom radu na platformama, što je svakako cilj.

LITERATURA

- Anđelković, Branka et al. 2018. *Gig ekonomija u Srbiji: ko su digitalni radnici i radnice iz Srbije i zašto rade na globalnim platformama*. Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.
- Anđelković, Branka et al. 2022. *Fairwork Srbija rangiranje 2021: Standardi rada u gig ekonomiji*. Beograd: Centar za istraživanje javnih politika.
- Bavouzet, Ludovic. 2022. "Where are the World's Best Developers? 2022 Pentalog Report". *Penta Blog*, 17. January, (internet) available at: <http://bit.ly/3E5NbPb>, (viewed: October 30, 2022)

- Brynjolfsson, Eric, McAfee, Andrew. 2014. *The second machine age*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Tim Gigmotra. 2020. „Preliminarna procena efekata COVID19 na platformski rad u Srbiji”. Beograd: Centar za istraživanje javnih politika, (internet) dostupno na: <https://bit.ly/3WtwLqI> (pristupljeno: 31. oktobar 2022)
- Thalen, Kathleen. 2018. “Regulating Uber: The Politics of the Platform Economy in Europe and United States”. *Perspectives on Politics*, 16(4): 938–953.
- Devezas, Tessaleno (eds). 2017. *Industry 4.0 Entrepreneurship and Structural Change in the New Digital Landscape*. Cham: Springer International Publishing.
- De Stefano, Valerio. 2016. *The Rise of the Just-in-Time Workforce: On-Demand Work, Crowdsourcing and Labour Protection in the Gig-Economy – Condition of Work and Employment Series No. 71*. Geneva: International Labour Office.
- Degryse, Christophe. 2016. *Digitalization of the economy and its impact on labour markets*. Brussels: ETUI.
- De Groen, Willem Pieter, et al. 2017. *Impact of digitalisation and the on-demand economy on labour markets and the consequences for employment and industrial relations*. Brussels: Visit and Publications Unit.
- ILO, 1999. “Report of the Director-General: Decent Work”, (internet) available at: <https://bit.ly/3sZcuvy> (viewed: October 20, 2022).
- Kässi, Otto & Lehdonvirta, Villi. 2018. “Online labour index: Measuring the online gig economy for policy and research”, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 137: 241–248.
- Kovačević, Aleksandar. 2019. „Ka dostojanstvenom digitalnom radu – Položaj radnika na digitalnim platformama”. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Godina XIII, Broj 22: 85–99.
- Kovačević, Aleksandar. 2021a. „Pandemija korona virusa – šansa za uspešnu digitalizaciju rada ili dodatno unižavanje prava radnika”, u: Ivan Stanojević (ur.), *Političke posledice pandemije*, Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Fakultet političkih nauka, str. 23–38.
- Kovačević, Aleksandar. 2021b. “New Forms of Employment and Their Impact on Working Conditions in Digital Age in Serbia – A Case Study of Car: Go”, in: Stefan Mayr & Andreas Orator (eds.), *Populism, Popular Sovereignty and Public Reason*. Berlin: Peter Lang, pp. 263–278.
- Meil, Pamela & Kirov, Vassil. 2017. “Introduction: The Policy Implication of Virtual Work”, in: Meil, Pamela & Kirov Vassil (eds.), *Policy Implication of Virtual Work*, London: Palgrave Macmillan, pp. 3–28.
- Mandl, Irene, et al. 2015. *New forms of employment*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- OLI 2020. 2022. “Online labour index 2022 – demand and supply”, (internet) available at: <http://bit.ly/3fwiMzP> (viewed: October 25, 2022).

- Payoneer, 2019. *The Global Gig Economy Index*, Payoneer.
- Schwab, Klaus. 2016. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum.
- Sinicki, Adam. 2019. *Thriving in the Gig Economy: Freelancing Online for Tech Professionals and Entrepreneurs*. Bicester: Apress.
- Stojiljković, Zoran. 2018. „Dostojanstveni rad ili pad u prekarnost”, *Danas*, 07. oktobar (internet) dostupno na: <http://bit.ly/3WqLOBC> (Pristupljeno; 28. oktobra 2022)
- Stephany Fabian et al. 2021. “Online Labour Index 2020: New ways to measure the world’s remote freelancing market”. *Big Data & Society*, Volume 8, Issue 2: 1–7.
- Sharma, Sushil. K. 2005. “Socio-Economic Impacts and Influences of E-Commerce in a Digital Economy” in: Harbhajan S. Kehal, Varinder P. Singh, *Digital Economy: Impacts, Influences and Challenges*, London: Idea Group Inc, pp. 1–20.
- Udruženje radnika na internetu, 2020. „Saopštenje za javnost povodom novih kontrola Poreske uprave”, *Udruženje radnika na internetu*, 17. novembar, (internet) dostupno na: <http://bit.ly/3SUA8Eg> (Pristupljeno: 25. oktobar 2022).
- Udruženje radnika na internetu, 2021. „Saopštenje povodom dogovora sa Vladom Republike Srbije”, *Udruženje radnika na internetu*, 23. april, (internet) dostupno na: <http://bit.ly/3zGdqJj> (Pristupljeno: 25. oktobar 2022)
- Haller, Stephan et al. 2009. “The Internet of Things in an Enterprise Context” in: Michael L. Brodie (auth.), John Domingue, Dieter Fensel, Paolo Traverso (eds.), *Future Internet – FIS 2008*. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 14-28.

Aleksandar Kovačević

THE LABOUR CONDITIONS ON DIGITAL PLATFORMS – THE CASE OF SERBIA

SUMMARY

The digital transformation of society has resulted in fundamental changes in many areas. There seem to be significant changes in the work and business environment as a result of digitization, as well as the introduction of new forms of work. The digitization wave has not passed our society. In this study, we examine the labour conditions on digital platforms with a focus on Serbia. As a result, our research question is: are labour conditions on digital platforms in Serbia in the era of digitization a step forward towards a just society and decent work? In this paper, we begin with the concept of the digitalization of labour and the quest for decent work on digital platforms in the context of the

gig economy. We also discuss the effects of the global labour market on the status of digital employees in Serbia, as well as the labour conditions on some digital platforms that operate in Serbia. Our research examines the position of freelancers in current legislation in Serbia, with a focus on current events and research findings from May 2021.

KEYWORDS: digital transformation, gig economy, decent work, just society, digital workers.